

Dr MÓMČILO DIMITRIJEVIĆ,
redovni profesor Pravnog fakulteta u Nišu

DRUŠTVENI DOGOVORI I SAMOUPRAVNI SPORAZUMI — NOVA VRSTA AKATA U NAŠEM PRAVU

Razvoj samoupravljanja i celokupnog našeg društveno-političkog sistema stvorili su nov način rešavanja odnosa — društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje, i u vezi s tim dve vrste akata — društvene dogovore i samoupravne sporazume. Iako su ovi načini rešavanja odnosa i akti bili prisutni u izvesnim zakonima pre ustavnih amandmana iz 1971. g., ipak začetak njihovog pravog značenja, karakter ustavnog instituta i novog mesta i uloge dobili su sa ovim ustavnim amandmanima i konačno uobličeni i dobili pravi smisao i značaj sa novim Ustavom od 1974. g.

Društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje predstavljaju nov način rešavanja odnosa, jer su subjekti u odlučivanju ravноправni i jednaki. To nije odlučivanje kao kod državnih organa gde se uvek javlja jača volja. Kod društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumevanja dolazi do saglasnosti volja subjekata. Akti iz ovakvog rešavanja — društveni dogovori i samoupravni sporazumi — predstavljaju sasvim novu vrstu akata. Oni se razlikuju od akata državnih organa kao i akata organizacija udruženog rada. Kod akata državnih organa, makoliko da su državni organi i postupak za donošenje akata demokratski, uvek je prisutna jača volja, vlast države. Međutim, kod zaključivanja društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma dolazi do saglasnosti volja. Samoupravnim sporazumom i društvenim dogovorom radnici i drugi radni ljudi samoupravno uređuju međusobne odnose, uskladjuju interesе i uređuju odnose od šireg društvenog značaja.¹⁾ Društveni dogovori a i neki samoupravni sporazumi (o osnivanju samoupravnih interesnih zajednica i drugih organizacija, o uređivanju odnosa sa mesnim zajednicama i drugim organizacijama i zajednicama itd.) razlikuju se od akata organizacija udruženog rada. Akti organizacija udruženog rada (među njima i izvesni samoupravni sporazumi) važe u samoj organizaciji. To su njeni interni akti, regulišu odnos unutar organizacije udruženog rada. Društveni dogovori a i neki samoupravni sporazumi regulišu odnose van organizacije udruženog rada. Društveni dogovori regulišu društveno-ekonomski i druge odnose od šireg zajedničkog interesa za učesnike dogovora ili od opšteg društvenog interesa. U zaključivanju društvenog dogovora učestvuju i organizacije udruženog rada sa drugim subjektima. Svi su ravnopravni u odlučivanju. Zaključeni društveni dogovor obavezuje organizacije udruženog rada. One moraju dalje svoje akte donositi saglasno društvenim dogovorom.

¹⁾ Vidi čl. 120 Ustava SFRJ od 1974. god.

nom dogovoru i određenom samoupravnom sporazumu. Tako se društveni dogovori i samoupravni sporazumi javljaju kao posebne vrste akata sa vrlo važnom ulogom u našem sistemu. Tome treba dodati da samoupravni sporazumi mogu regulisati kako odnose van organizacije udruženog rada tako i odnose u samoj organizaciji. I pored mnogo sličnosti i iste funkcije u sistemu, društveni dogovori i samoupravni sporazumi se dosta i razlikuju. Uz to, ova nova vrsta akata i način rešavanja odnosa prestavljuju tek početak razvoja institucije, početak bez presedane u pravu, što otežava potpuno sagledavanje i teorijska objašnjenja i definisanja. Sigurno je potrebno izvršiti izvешtenje studijske i naučne analize, stalno pratiti razvoj instituta u praksi i normativnom regulisanju. Međutim, ustavne norme, politički dokumenti kao i razvoj našeg celokupnog sistema normativne delatnosti i prakse društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumevaњa omogućuju da se sagledaju osnovne karakteristike, mesto i uloga društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma. U tome smatramo da su osnovna polazišta: subjekti koji zaključuju ove akte, predmet akata, njihova pravna priroda, odnosi između akata državnih organa i društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma i funkcija, uloga ovih akata.

I. Subjekti koji zaključuju društvene dogovore i samoupravne sporazume

U društvenom dogovaranju i zaključivanju društvenog dogovora učestvuje vrlo veliki broj subjekata. Tako se kao subjekti pojavljuju organizacije udruženog rada, komore i druga opšta udruženja, samoupravne interesne zajednice, druge samoupravne organizacije i zajednice, organi društveno-političke zajednice, sindikati i druge društveno-političke organizacije i društvene organizacije. Dakle, svi subjekti koji pretstavljaju samoupravne i državne kolektivite mogu sklapati društvene dogovore. Koliko će njih učestvovati u dogovaranju i zaključivanju dogovora zavisi od predmeta dogovora. Izvesne dogovore mogu zaključivati svi subjekti, dok neke samo određeni subjekti. Ako je predmet dogovora određena vrsta odnosa od važnosti samo za neke subjekte, onda će se dogovor zaključiti samo između njih. Međutim, društveni dogovor može obuhvatiti mnogo šire poslove, — pitanja koja su od interesa za sve subjekte, te će svi oni učestvovati u dogovaranju i zaključivanju dogovora. U svakom slučaju, karakteristika društvenog dogovora je da angažuje veliki broj subjekata s obzirom na svoj predmet, karakter i svrhu koju ima, »da obezbeđuje i usklađuje samoupravno uređivanje društveno-ekonomskih i drugih odnosa od šireg zajedničkog interesa za učesnike dogovora ili od opštег društvenog interesa«. Prema broju učesnika u zaključivanju dogovora, to je akt najšireg učesca subjekata, akt najvećeg broja subjekata. Po tome se dogovor razlikuje od svih akata. Ni u jednom aktu ne učestvuje toliki broj subjekata kao posebne celine (organi i organizacije). Kak i pri donošenju akata u zakonodavnom telu imamo subjekte — delegate koji kao celina zakonodavni organ, donose akte. U društvenom dogovoru subjekti su posebne celine koje se do-

goveraju. U tome svi učestvuju i ravnopravni su. Subjekti su različiti po svom položaju i ulozi u državi i društvu ali su prilikom dogovaranja i zaključivanja dogovora ravnopravni. Čak i skupština društveno-političke zajednice ili bilo koji državni organ imaju isti položaj kao i svaki drugi učesnik u dogovoru.

Skupština društveno-političke zajednice ima pravo da podstiče dogovaranja i sporazumevanje i može propisati da su određene samoupravne organizacije i zajednice obavezne sprovesti postupak za dogovaranje i sporazumevanje. To dolazi kao posledica uloge i zadatka ovih skupština da su to tela u kojima se objedinjuju interesi i sagledavaju opste potrebe i opšti interes. Međutim, i pored toga, da društveni dogovor i sporazum ne bi izgubio karakter samoupravnog i ravnopravnog rešavanja zajedničkih i opštih potreba, ovim skupština je intervencija svedena na najmanju moguću meru. Ona je više usmeravajuca, jer skupština podstiče na društveno dogovaranje i sporazumevanje. Skupština to može činiti na razne načine i ne mora doći do propisivanja obaveze za sprovođenje postupka dogovaranja i sporazumevanja. Tako skupština može ukazivati na korisnost i potrebu dogovora, te da dođe do dogovaranja i sklapanja dogovora i sporazuma. Međutim, ako skupština i propiše obavezu sprovođenja postupka dogovaranja i sporazumevanja, to je samo akcija državnog organa u pogledu sprovođenja postupka. Samo dogovaranje i sporazumevanje i zaključivanje dogovora i sporazuma je stvar ravnopravnih subjekata i u tome skupština društveno-političke zajednice i drugi državni organ nemaju posebno pravo i drukčiji položaj.

Ovlašćeni organi učesnika u dogovaranju zaključuju u ime učesnika dogovor. Tako društveni dogovor pretstavlja akt najšireg učešća samoupravnih organizacija, zajednica i državnih organa. Po tome je on svojevrstan akta i razlikuje se od svih akata.

Učesnici u samoupravnom sporazumevanju i samoupravnom sporazumu su radnici u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada i radni ljudi u mesnim zajednicama, samoupravnim interesnim zajednicama i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama. U ime učesnika samoupravni sporazum zaključuju njihovi ovlašćeni organi. Samoupravni sporazum koji se odnosi na ostvarivanje neotudivih prava radnika prihvaćen je u organizaciji udruženog rada, odnosno drugoj samoupravnoj organizaciji ili zajednici, ako se sa njim saglasi većina radnika, odnosno radnih ljudi organizacije, odnosno zajednice. Prema tome, subjekti kod samo-upravnog sporazumevanja su radnici i radni ljudi. Skupština društveno-političke zajednice može podsticati sporazumevanje i čak može propisati da su određene samoupravne organizacije i zajednice obavezne da sprovedu postupak za samoupravno sporazumevanje. Isto tako, sindikat ima pravo da daje inicijativu i predloge za zaključivanje samoupravnih sporazuma i može pokrenuti postupak da se zaključeni samoupravni sporazum ponovno razmatra ako smatra da se njime potvrđuju samoupravna prava radnika i društveno-ekonomski odnosi. Sindikalna organizacija učestvuje u postupku i zaključuje samoupravni sporazum kojim se uređuju međusobni odnosi radnika u radu ili utvrđuju osnov i merila za raspoređivanje dohotka i raspodelu sredstava za li-

ne dohotke. Ove inicijative i intervencije od strane skupštine društveno-političke zajednice i sindikata pokazuju i izražavaju položaj i ulogu ovih tela u celokupnom našem sistemu, te njihovu brigu na razvoj samoupravnog sporazumevanja. Ali to ne umanjuje ulogu radnika i radnih ljudi kao subjekata u samoupravnom sporazumevanju. Oni i dalje ostaju kao subjekti koji učestvuju u sporazumevanju i zaključivanju sporazuma.

Između društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumevanja i njihovih akata, dogovore i sporazume, postoje razlike u pogledu subjekata. Dok je kod dogovaranja i dogovora broj tih subjekata vrlo različit i brojan, dotle se kod samoupravnog sporazumevanja i sporazuma on svodi samo na radnike i radne ljude. U dogovaranju imamo od organizacije udruženog rada pa sve do državnih organa i društveno-političkih organizacija razne organizacije, organe i zajednice kao subjekte. A kod samoupravnog sporazumevanja i sporazuma samo radnike i radne ljude. Samoupravni sporazum je vezan, odnosi se na organizaciju udruženog rada ili pak na nju i drugu zajednicu (mesnu zajednicu, samoupravnu interesnu zajednicu i drugu samoupravnu organizaciju) kada se samoupravni sporazum zaključi između organizacija udruženog rada i ovih drugih organizacija i zajednica. Kod društvenog dogovora uvek se zaključuje akt između raznih subjekata, organa, organizacija i zajednica. Njihov broj je daleko veći.

II. Predmet društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazuma

U pogledu predmeta društvenog dogovora Ustav određuje tu materiju. U članu 124. Ustava određuje se da društvenim dogovorom učešnici »obezbeduju i uskladjuju samoupravno uređivanje društveno-ekonomskih i drugih odnosa od šireg zajedničkog interesa za učešnike dogovora ili od opsteg društvenog interesa«. Iz ovakve formulacije da se zaključiti da su predmet društvenog dogovora prvenstveno društveno-ekonomski ali i svi drugi odnosi. Dakle, svaki odnos između subjekata može biti predmet dogovora, iako su posebno naglašeni društveno-ekonomski odnosi. Bitno je da je to odnos od šireg zajedničkog interesa za učešnike dogovora ili od opsteg društvenog interesa. Prema tome, potrebno je oceniti interes kod svakog odnosa i samo odnosi koji su od šireg zajedničkog interesa za učešnike ili od opštег društvenog interesa mogu biti predmet dogovora. Nаравно, da ocena ovog interesa nije sasvim laka, naročito kod onih odnosa koji su na granici između šireg zajedničkog ili opštег društvenog interesa i užeg zajedničkog i posebnog društvenog interesa. Tome treba dodati da se interesi i njihov stepen »šireg« odnosno »uzeg« menjaju prema situacijama, odnosima i njihovom razvoju. Isto tako, ti interesi nisu isti u različitim sredinama i na određenim teritorijama. Oni se mogu različito tretirati, naime različite sredine mogu drukčije oceniti stepen »šireg« odnosno »opštег« interesa. Doduse, samoupravljanje teži razvoju specifičnosti, protiv je uniformnosti i centralizma, te mogu postojati različita gledišta o interesima. Međutim, ipak je važno određenim sredstvima i načinima (političkim,

ideološkim, pravnim i drugim) odrediti okvire, granice, merila i obeležja za određivanje »šireg« odnosno »opštег« interesa.

Široko zahvatanje materije koja se može regulisati društvenim dogovorom dovodi do potrebe razgraničenja između društvenog dogovora i drugih akata kojima se regulišu ovi odnosi. Naročito je potrebno razgraničiti odnosno stvoriti odnos između društvenog dogovora i zakona, jer se naročito zakonom reguliše materija od opštег interesa a i materije od šireg zajedničkog interesa za subjekte koji su učesnici u društvenom dogovoru. Doduše, u čl. 124. Ustava određuje se da učesnici učesnici društvenim dogovorom »obezbeduju i uskladjuju samoupravno uređivanje« odnosa, pa se na određeni način daje karakter i opšte obeležje društvenog dogovora u odnosu na druge opšte akte pa i zakone. Iz ovoga bi se zaključilo da se društvenim dogovorom samo obezbeduju i uskladjuju odnosi koji se samoupravno uređuju; da je društveni dogovor instrument društva, svih kolektivnih subjekata samoupravljanja u samoupravnom uređivanju odnosa. Predmet bi bili odnosi koji se samoupravno ureduju, prvenstveno društveno-ekonomski kao i drugi odnosi organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica. To ne bi bili odnosi državne regulative, odnosi u kojima se prvenstveno manifestuje vlast (narodna odbrana, bezbednost, red, mir itd.). Međutim, državna regulativa postoji i u društveno-ekonomskim kao i drugim odnosima, te se pojavljuje pitanje određenijeg, bližeg razgraničenja između ovih odnosa koji bi se regulisali državnim aktima i odnosa koji se samoupravno uređuju, obezbeduju i uskladjuju društvenim dogovorom.

Predmet samoupravnog sporazuma je isto regulisan Ustavom. U članu 121. Ustava određeno je da samoupravnim sporazumom radnici u osnovnim i drugim organizacijama udruženog rada i radni ljudi u mesnim zajednicama, samoupravnim interesnim zajednicama i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama uskladjuju svoje interese u društvenoj podeli rada i društvenoj reprodukciji, udružuju rad i sredstva i uređuju međusobne odnose u vezi sa udruživanjem rada i sredstava; obrazuju radne i druge organizacije udruženog rada, banke, poslovne i druge zajednice; utvrđuju osnove i merila za raspoređivanje dohotka i raspodelu sredstava za lične dohotke; utvrđuju međusobna prava, obaveze i odgovornost i mere za njihovo ostvarivanje i uređuju i druge odnose od zajedničkog interesa. U Ustavu susrećemo i druge odredbe o samoupravnom sporazumu ali one govore o predmetu pojedinih sporazuma. Uopštavajući sve se odredbe o samoupravnim sporazumima u pogledu predmeta mogu svesti na sledeće vrste, kategorije odnosa koji se regulišu samoupravnim sporazumom:

1. uskladivanje interesa u društvenoj podeli rada i društvenoj reprodukciji. U tome se vrši udruživanje rada i sredstava i u vezi s tim regulišu međusobni odnosi radnika i radnih ljudi:

2. obrazovanje radne i druge organizacije udruženog rada, banke, poslovne i druge zajednice;

3. utvrđivanje osnove i merila za raspoređivanje dohotka i raspodelu sredstava za lične dohotke;

4) utvrđivanje međusobnih prava, obaveza i odgovornosti i mera za njihovo ostvarivanje i

5. utvrđivanje i drugih odnosa od zajedničkog interesa radnika i radnih ljudi.

Nabrajajući odnose koji su predmet samoupravnog sporazumevanja, Ustav ne završava predmet regulisanja, već ostavlja otvoreno, da se mogu regulisati samoupravnim sporazumom i drugi odnosi koji su od zajedničkog interesa za radnike i radne ljude.

Uz analize ustavnih odredaba da se zaključiti da je predmet samoupravnog sporazuma drukčiji od društvenog dogovora. Kod društvenog dogovora predmet je mnogo širi. To su odnosi od zajedničkog interesa za učesnike dogovora ili od opšteg društvenog interesa. Kod samoupravnog sporazuma predmet su odnosi od interesa za radnike u organizaciji udruženog rada ili od interesa za njih i druge radne ljude u drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama. To su uži interesi, potrebe i odnosi, nego što je to kod društvenog dogovora. Tako se pojavljuje prilična razlika u predmetu između društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma, iako samoupravnim sporazumom i društvenim dogovorom radnici i drugi radni ljudi samoupravno uređuju međusobne odnose, usklađuju interes i uređuju odnose od šireg društvenog značaja.²⁾

III. Pravna priroda društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma

1. Problem karaktera društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma pobuduje veliko interesovanje. Ovi akti su se objašnjavali i danas objašnjavaju kao društveni (vanpravni) ili kao pravni akti, kao ugovori obligacionog, građanskog prava, ili kao opšti, normativni akti. Sagledavanje pravne prirode akta ne iscrpljuje se samo u klasifikaciji, u određivanju kojoj vrsti akata pripada, ugovoru ili samoupravnom aktu, pogotovo kad ni same vrste dovoljno nisu određene. U pogledu ugovora nauka je prilično dala odgovore na brojna pitanja i običajnila opšta obeležja ugovora i pojama, kao i obeležja i pojama posebnih ugovora. Međutim, mora se istaći da su mogući još izvesni oblici i posebne vrste ugovora koje traže objašnjenja. Isto tako smatramo, da kad se samoupravni sporazumi i društveni dogovori objašnjavaju kao ugovori nikako ih ne treba vezivati za pojame ugovora obligacionog prava. Kritika stanovista da su ovi akti ugovori najviše polazi od toga da ovi akti ne mogu imati karakter ugovora iz obligacionog prava, imovinskog, građanskog, gde su stranke sa suprotnim interesima itd., mada ugovor u svom osnovnom, suštinskom a i terminološkom značenju je sporazum, dogовор, pogodba, saglasnost volja učesnika u ugovaranju. Stepen suprotnosti interesa učesnika u ugovaranju može biti različit, veći ili manji, pa u tome učesnici mogu imati i suprotne interese. U društvenom dogovoru i samoupravnom sporazumu učesnici imaju različite interese i u tome interesi mogu biti i suprotni. Siri zajednički interes kao i opšti društveni interes

²⁾ Vidi čl. 120 Ustava SFRJ od 1974. g.

koji su predmet društvenih odnosa koji se regulišu društvenim dogovorom, o kojima se dogovaraju učesnici prilikom sklapanja društvenog dogovora ili interesi u samoupravnom sporazumevanju nisu van samih društvenih odnosa. Interesi se stvaraju u društvenim odnosima i oni su rezultat odnosa i samih učesnika u društvenom dogovaranju i samoupravnom sporazumevanju. Društvenim dogovorom treba uskladiti interes učesnika, dovesti ih u saglasnost naci u tim posebnim interesima siri zajednički interes. usaglasiti posebne interese sa opštim. Taj proces dogovaranja može biti vrlo složen i u njemu mogu biti dosta suprotnih interesa i teškoća u saglašavanju, dogovaranju. Može neki učesnik u dogovoru imati vrlo suprotan interes drugom učesniku ili svim ostalim te da vrlo teško prihvati stav do koga se dove u dogovaranju a moze u tom procesu da se dove vrlo brzo do zajedničkih rešenja, da su interesi svih učesnika bliski, gotovo identični. Usaglašavanje interesa je slično i kod sporazuma. Objasnjavajući karakter i suštinu dogovarnja i samoupravljanja n sporazumevanja ne smatramo da su drštveni dogovori i samoupravni sporazum ustvari ugovori građansko-pravnog karaktera, ugovori iz obligacionog ili imovinskog prava. Ova vrsta ugovora ima posebna obeležja i drštveni dogovor i samoupravni sporazum sa svojim karakteristikama ne može se izjednačiti sa građanskopravnim ugovorom. Međutim, objasnjavajući suštinu dogovarnja i sporazumevanja iz čega proizilazi drštveni dogovor i samoupravni sporazum namera nam je da ukažemo na suštinu samog procesa dogovaranja i sporazumevanja, na iznalaženje zajedničkog pokatkada i u suprotnosti interesa što se pojavljuju i kod ugovaranja.

O ovim aktima govori se kao o posebnom samoupravnom pravu, pa se čak ističe da je ono novi oblik besklasnog prava. Nasuprot ovom pravu govori se o tzv. »državnom pravu«. Međutim, treba istaći da je pravo jedinstveno i da pojam prava mora biti isti i u samoupravnom i u državnom pravu. Time što pravne norme i akte donose drugi subjekti a ne država u drukčijem postupku ne znači da to nisu pravne norme. Pravne norme i pravne akte mogu donositi razni subjekti pa i privatna lica, što u suštini, osnovnom obeležju, ne menja karakter pravne norme i pravnog akta. Pravo kao pojam je jedinstven i u sistemu samoupravljanja. Ako bi se vršilo podvajanje na razne vrste prava, ustvari bi se vršilo po formalnim elementima, ko stvara pravo i u kakvom postupku. O raznim vrstama prava, u stvari o bitnoj sustinskoj razlici u pravu, moglo bi se govoriti samo kada se posmatraju čitave drštveno-ekonomske formacije, čitava drštva, države i prava.

Ono što je bitno za pravo, pratnu normu i pravni akt je ko sankcioniše, obezbeduje pravo. To bi ostalo ztjedničko za svaku pravnu normu i pravni akt. Pravo može sankcionisati, obezbediti primenu normi, samo država. Pravo je klasna tvorevina pojavljuje se i razvija u klasnom društvu, i stalno se vezuje za državu. Van klasa i države nema prava, pa se ne može ni govoriti o besklasnom pravu. Međutim, u socialistickom društvu i državi vrši se proces odumiranja države i prava i u tom procesu nastaju pored pravnih i vanpravnih norme koje sve više zamenjuju pravne. U tom procesu još uvek

postoji država, klasa i pravo, iako odnosi između klase nisu uvek antagonistička. Klase, država i pravo postepeno iščezavaju, ali je to postepen proces u kome postoje razni elementi i obeležja nestajanja pravnih i nastajanja vanpravnih normi. Umesto da se društveni odnosi regulišu pravnim, regulišu se društvenim (običajnim i drugim) normama. U tom procesu jedan stepen čini sigurno i podruštvljavanje u donošenju pravnih normi i akata, da njih više ne donose samo državni organi pa čak i kao podruštvljeni, sa jakim uticajem društva u donesenju akata, već da ih donose posebna tela van državnog aparata kao što su to samoupravne organizacije, organizacije udruženog rada i zajednice. Tek završnica procesa odumiranja doveće do nestanka klase, države i prava. Zato smatramo da je neispravno isticanje samoupravnog prava kao novog oblika besklasnog prava: Samoupravno društvo u današnjem stepenu razvoja nije još stvorilo besklasno društvo i besklasne norme. U obezbeđivanju mnogobrojnih normi i akata imamo još uvek intervenciju države i njenih organa, primenu sankcije od države. Prema tome, te norme i akti su pravnog karaktera. Ukoliko ne bi bilo ovakve sankcije, onda to ne bi više bile pravne nego vanpravne norme.

U sagledavanju karaktera akata mora se poći od elemenata akata, formalnog i materijalnog. Pri tome treba istaći primarnost materijalnog elementa, odnosno da je za karakter akata važnije kakvog su karaktera norme u aktu, da li su to pravne ili vanpravne norme. Pravna norma je pravilo ponašanja ljudi sankcionisano od strane države a vanpravna gde ovakve sankcije nema. Prema tome, najvažnije je za karakter pravne norme, da li država obezbeđuje primenu norme sankcijom. Pravne norme mogu donositi razni subjekti sa raznim, većim ili manijim ovlašćenjima. Tako organizacije udruženog rada donose vrlo raznovrsne, mnogobrojne opšte i pojedinačne norme ali nisu u mogućnosti da im obezbede primenu. Iza tih akata i normi stoji država sa sankcijom. Takve norme i akti još nisu postali vanpravni. Oni su pravnog karaktera. Prema tome, polazeci od ovoga kriterijuma, analizom akata i normi može se utvrditi koje su norme i akti pravni odnosno vanpravni. To zahteva vrlo studiozan analitički i istraživački rad koji bi pokazao u kom su stepenu društveni dogovori i samoupravni sporazumi, odnosno njihove norme pravne odnosno vanpravne.

Polazeći pak sa formalne strane akata, može se zaključiti da društveni dogovori i samoupravni sporazumi nose samoupravni, pa i društveni karakter. Njih donose samoupravne organizacije koje su van državnog aparata i po postupku koji se razlikuje prilično od postupka za donošenje opštih akata državnih organa. Kod društvenog dogovora dolazi do sporazumevanja, dogovarnja, učešća u donošenju akata svih subjekata u samoupravnom društvu počev od državnih organa i organizacija udruženog rada pa do društveno-političkih organizacija i udruženja. To sve ukazuje na jako izražen društveni karakter akata.

2. Proces odumiranja države i prava treba shvatiti kao jedinstveni proces i vrlo složen. Država gubi određene elemente time što mnoge poslove vrše organizacije udruženog rada koje su u procesu

sve većeg odvajanja od državnog aparata ali one nisu odvojene, separatne celine u društvu. One su povezane na određeni način sa državnom organizacijom. One čak utiču na državnu organizaciju i vrše njeno podruštvljavanje. Putem udruženog rada i njegovih organizacija vrši se i menja države i njenih obeležja. To se sagledava u skupštinama društveno-političkih zajednica koje nisu samo organizacije vlasti već i organi društvenog samoupravljanja. Vlast se više i ne manifestuje u ovakvom klasičnom vidu kako je to svojstveno pravnoj državi. To se dalje naročito manifestuje u privrednim i neprivrednim delatnostima. Udrženi rad sve više ovladava celokupnom reprodukcijom. Tako isto i sa donošenjem normi i akata. Mnogobrojne akte ne donose više državnih organa nisu više pravi klasični akti. Ni Ustav nije isključito mesto zauzimaju organizacije udruženog rada. Isto tako i akti državnih organa nisu više pravi klasični akti. Ni Ustav nije isključivo pravni akt. To nisu norme koje govore samo o organizaciji vlasti i njenom vršenju. U mnogim normama imamo političkog usmeravanja, perspektivnog razvoja, principe solidarnosti i humanizma, mnoge elemente koju govore o procesu menjanja klasičnog pravnog karaktera normi. To je još više prisutno kod društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma, prepiske itd. Razvoj mora ići pravcem sve veće zamene pravnih vanpravnim normama. Međutim, u tom procesu još uvek moraju postojati pravne norme i akti.

Karakter akata ogleda se i u tome što se mnogi akti donose na osnovu pravnih akata državnih organa s kojima moraju biti saglasni. Pored velike decentralizacije u donošenju akata, mora postojati jedinstvo i celina pravnog poretku, mora se govoriti o pravnim normama i pravnim aktima sa vecom i manjom pravnom snagom, ili kako se to još u pravu naziva hijerarhija pravnih akata i normi. Iako hijerarhiju ne smatramo kao centralističko komandovanje, odnose bez prava nižih organa, odnos samo potčinjenosti i pokornosti, ipak smatramo da hijerarhija u značenju odnosa viših i nižih, širih i užih organa, organizacija i zajednica i njihovih akata sa određenim pravima ali i obavezama mora postojati. Teško je zamisliti celinu i jedinstvo zajednice bez ovakvih odnosa. Isto tako, teško je zamisliti pravni pporedak kao celinu i njegovo pravno i zakonito funkcionisanje bez odnosa akata i normi. Prema tome, i društveni dogovori i samoupravni sporazumi ne mogu biti odvojeni i nezavisni van pravnog i političkog poretku. Samim tim što se izvesne norme, pa i čitavi akti nadovezuju i razrađuju pravne norme i akte državnih organa ukazuju i na pravni karakter akata i normi. Moguće je isto tako razvijanje vanpravnih normi kod državnih organa što dalje utiče i na druge norme i akte. Zato se i proces razvoja vanpravnog i pravnog karaktera normi društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma i državnih organa shvata kao složen, uzajaman i dijalektički proces jedinstvene, samoupravne celine u kome nema suprotstavljanja raznih prava i samoupravnih akata i normi. Država, pravo i drugi njeni akti i norme (političke, vanpravne) utiču na razvoj organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih subjekata i njihovih akata i normi, ali i ovi samoupravni subjekti i njihovi akti i norme dalje utiču na razvoj regulisanja odnosa, državnu organizaciju, pravo i druge akte i norme.

3. Društveni dogovor sa formalne strane je pravi samoupravni, pa čak i šire, društveni akt. Njega zaključuju ne samo državni organi i organizacije udruženog rada i drugi samoupravni subjekti već i društveno-političke organizacije i društvene organizacije. Svi su oni jednaki i ravnopravni. Niko ne postupa sa jačom voljom. Dolazi do usklađivanja interesa i potreba i vodenja računa o opštim potrebama i interesima. Sami subjekti u dogovaranju, njihovo mesto i uloga u društvu, kao i predmet društvenog dogovora, da su to osnovna, bitna pitanja, društveno-ekonomski odnosi i drugi odnosi od šireg zajedničkog interesa za učesnike ili od opsteg društvenog interesa, ukazuje na društveni karakter akta. Sa materijalne strane ocena karaktera društvenog dogovora zavisi od toga kakve norme dogovor sadrži. Ako su to pravne norme dogovor bi bio pravni a ukoliko sadrži vanpravne norme, to bi bio vanpravni akt. Moguće je da društveni dogovor sadrži i jedne i druge norme. Prema tome, analizom društvenog dogovora utvrđiva bi se karakter normi. Ako bi za norme sankciju obezbeđivala država, to bi bile pravne norme a ukoliko bi to obezbeđivali sami učesnici u dogovoru to bi bile vanpravne norme. Prema ustavnom tekstu sami učesnici dogovarnja predviđaju mere za sprovođenje društvenog dogovora, materijalnu i društvenu odgovornost i način rešavanja sporova od kojih se spominje arbitraža.³⁾ Prema tome, sami učesnici dogovora određuju mere. Ukoliko se te mere obezbeđuju preko državnih organa, država obezbeđuje primenu normi društvenog dogovora, utoliko će te norme biti pravne. Međutim, ako učesnici predvide mere za izvršenje društvenog dogovora koje će sami izvršiti, obezbeđivati primenu normi preko svojih organa (arbitraže, držarskog veća itd.) te ce norme biti vanpravne.

Razvoj samoupravljanja i ostvarenje karaktera društvenog dogovora mora ići pravcem sve većeg stvaranja vanpravnih normi. Ustav je u tome dao dosta osnova za takav razvoj. Međutim, ostvarenje ovoga zavisi i od daljeg razvoja uslova i okolnosti celokupnog društveno-ekonomskog i političkog sistema, ali i izgrađivanja prava i vanpravnih normi za čije stvaranje je potreban i razvoj svesti i drugih idejnih i duhovnih vrednosti.

Društveni dogovor je opšti akt. On sadrži opšte pravne norme. To proizilazi i iz samog predmeta društvenog dogovora. Njime se obezbeđuje i usklađuje »uređenje društveno-ekonomskih i drugih odnosa od šireg zajedničkog interesa«. Iz ove ustavne formulacije proizlazi da su u pitanju opšti društveni odnosi i da se ne radi o konkretnoj situaciji i odnosu. Ako bi, izuzetno, društveni dogovor regulisao konkretnе odnose, te sadržao konkretnе norme onda bi to bio konkretni akt. To bi bio konkretni akt u materijalnom smislu dok bi u formalnom bio i dalje opšti. Njega zaključuje jedan skup samoupravnih subjekata po postupku koji je svojstven donošenju opštih akata. Dolazi do dogovora samoupravnih subjekata, usaglašavanja, potreba i interesa, sagledavanja opštih smernica razvoja i kretanja, a uz sve to primeniće se princip javnosti, kao i ravnopravnosti subjekata u odlučivanju. Dakle, principi koji karakterišu postupak donošenja opštih akata. Međutim, društveni dogovor bi morao biti opšti

³⁾ Vidi čl. 127 Ustava SFRJ od 1974. g.

akt kako po formalnom tako i po materijalnom elementu i ne bi
smeo da sadrzi konkrete norme kako zbog predmeta regulisanja od-
nosa tako i zbog svoje funkcije mesta i uloge.

Samoupravni sporazum je opšti akt i u formalnom i u materijalnom smislu. U samoupravnom sporazumevnu učestvuju radnici i radni ljudi. Učesnici u sporazumevanju su ravnopravni a postupak je javan. Učesnici u sporazumevanju i zaključivanju sporazuma su potpuno slobodni. Oni procenjuju svoj interes i dobrovoljno zaključuju sporazum. Skupština društveno-političke zajednice može propisati da su određene samoupravne organizacije obavezne sprovesti postupak za samoupravno sporazumevanje, ali to je samo zbog važnosti odnosa koje treba regulisati samoupravnim sporazumom. Učestovanje u postupku i zaključivanje sporazuma je na bazi jednakosti i ravnopravnosti učesnika. Samoupravni sporazum u ime učesnika sporazumevanja zaključuju njihovi ovlašćeni organi a kad se samoupravni sporazum odnosi na ostvarenje neotudivih prava radnika, onda je samoupravni sporazum prihvaćen kada se većina radnika saglasi s njim. Subjekti i postupak koji se primenjuje prilikom zaključenja samoupravnog sporazuma je u svemu kao kod opštih akata. U materijalnom smislu samoupravni sporazum je isto opšti akt, jer sadrži opšte norme. Predmet samoupravnog sporazuma je takav da se ti odnosi regulišu opštim a ne konkretnim, pojedinačnim normama.

U pogledu karaktera akta, samoupravni sporazum u formalnom smislu je samoupravni akt. Njega donose radnici i zaključuje ga ovlašćeni organ organizacije udruženog rada vršeći svoja samoupravna prava. Prema tome, to nisu državni organi, već organizacije van državnog mehanizma – samoupravne organizacije. U materijalnom smislu karakter samoupravnog sporazuma se ocenjuje karakterom normi koje sadrži. Ako se za primenu normi obezbeđuje sankcija države, onda bi te norme bile pravne. I obrnuto, ukoliko se takva sankcija ne određuje norme su vanpravne. Učesnici u samoupravnom sporazumu utvrđuju mere za sprovođenje sporazuma kao i materijalnu i društvenu odgovornost za izvršenje samoupravnog sporazuma. Subjekti samoupravnog sporazuma mogu predvideti arbitražu ili druge načine rešavanja sporova koji nastanu u sprovođenju sporazuma. Prema tome, norme samoupravnog sporazuma mogu da imaju društvene a ne pravne sankcije, pa da budu vanpravne a samoupravni sporazum vanpravni akt. To mora biti i težnja u razvoju samoupravljanja i samoupravnih sporazuma kao posebne vrste akata kojima se sve više rešavaju odnosi u samoupravljanju.

4) U pogledu karaktera akata postoje najviše sličnosti između društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma. I jedni i drugi akti su opšti, sadrže opšte pravne norme. Isto tako i jedni i drugi akti su samoupravnog, društvenog karaktera naročito u formalnom smislu. Akte zaključuju učesnici u dogovarnju i sporazumevanju ravnopravno i javno uz učešće svih. Postupak je vrlo demokratski. Ustvari postupak koji se primenjuje za donošenje opštih akata. U materijalnom smislu akti mogu sadržati i pravne i vanpravne norme, zavisno od toga ko obezbeđuje njihovu sankciju. Ako sankciju obezbeđuje država onda su to pravne, a ako sankciju obezbeđuje društvo putem raznih mera arbit-

traže, drugarskih sudova, sudova udruženog rada itd., norme su vanpravnog karaktera. Tendencija razvoja je u stvaranju sve više vanpravnih normi, što zavisi od mnogih uslova i okolnosti razvoja društveno-ekonomskog i političkog sistema, kao i drugih pravnih, vanpravnih i društvenih uslova i okolnosti. Međutim, sigurno je da su društveni dogovori i samoupravni sporazumi akti samoupravnog uređivanja međusobnih odnosa sa radnikom i radnim ljudima, uskladivanja njihovih interesa i uređivanje odnosa od sile društvenog interesa. Kao akti takvog karaktera, samoupravni sporazumi i društveni dogovori imaju najviše uslova i elemenata da se od svih drugih akata razviju kao vanpravni akti, akti najšireg samoupravnog i društvenog regulisanja odnosa.

IV. Odnos između akata državnih organa i društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma

1. Mnogobrojni i raznovrsni organi i organizacije sa pravom na donošenje raznih akata čine vrlo složenim naš sistem. Međutim, pored sve složenosti i raznovrsnosti organa i organizacija, kao i njihovih akata, postoji određeni sistem, red i harmonija. Čitavo društvo i društveni odnosi, pored sve složenosti i raznovrsnosti, čine skup srednjih celina po određenim kriterijumima. Čitavo društvo predstavlja sredenu celinu kao i njegove norme koje regulišu razne i mnogobrojne društvene odnose. U tome pravne norme i akti čine najveću sredost koja dolazi kao posledica samog karaktera prava. Ono je vezano za državu, njime se izražava monopol fizičke sile države, regulišu najvažniji odnosi u društvu i primenjuju najoštrije kazne. Zbog toga pravne norme i akti su precizno obrađeni, sistematizovani u određenoj povezanosti i zavisnosti, u određenoj hijerarhiji. U tome razlikuju se visi i nizi akti i norme, opšti i konkretni itd. Međutim, povezanost i određeni odnos hijerarhije akata i normi postoji i u drugim oblastima, u normama koje su vanpravnog karaktera, bez obzira ko ih donosio, državni organi ili drugi subjekti. To proizilazi iz same činjenice da su društvo i svi društveni odnosi povezani pored sve raznovrsnosti i mnogobrojnosti, da se razlikuju određenim stepenom važnosti odnosa kako u vertikalnom tako i u horizontalnom smislu, da sami društveni odnosi ukazuju na određenu važnost, neki su više a neki manje važni za društvo, što sve dovodi do različitog njihovog regulisanja, povezanosti i zavisnosti. Tako dolazi do povezanosti i određenog odnosa viših i nižih akata i normi, normi i akata koji regulišu važnije i manje važne odnose, normi i akata koje donose organi višeg i nižeg stepena itd.

2) Povezivanje i zavisnost hijerarhija normi i akata je nužnost celine i jedinstva poretku i ona mora postojati bez obzira na društveno politički sistem. Razlika je više u načinu, sistemu hijerarhije, da li se ona ostvaruje na potčinjenosti i naređenju ili na pravima i obaveza subjekata u donošenju normi i akata. To bi bila dva krajnja sistema, mada između njih ima raznih približavnja i kombinacija. U prvom slučaju norme i akti se donose od centralnih organa i isključivo državnih. Pravo na donošenje ne daje se decentralnim državnim organima a još manje nekim vadržavnim telima ukoliko ona

uopšte imaju neka prava. Decentralni državni organi su ustvari izvršiocci opštih akata centralnih organa. U drugom slučaju postoje mnogi subjekti koji imaju pravo donošenja raznih opštih akata. Odnosi između subjekata su zasnovani na pravima i dužnostima. To nisu odnosi naredivanja administrativnog centralizma, ali i u tim odnosima ima subjekata sa više i manje prava subjekata koji donose važnije i manje važne akte, akte sa većim i manjim stepenom, sa većom i manjom snagom. Prema tome, i u ovakvom sistemu mora postojati određena povezanost i zavisnost, hijerarhija subjekata i njihovih normi i akata.

Samoupravni sistem naročito karakteriše veliki broj subjekata koji imaju prava donošenja opštih akata. U tome organizacije udruženog rada imaju posebno, vrlo važno mesto. Pored državnih organa, kod kojih se razlikuju visi i nizi, centralni i decentralni, užih i širih, sa raznim pravima u donošenju opštih akata, postoje i drugi subjekti van državnih mehanizama sa pravom donošenja mnogih i vrlo raznovrsnih opštih akata. Tome treba dodati i uticaj federalivnog principa. Naime, da se pojavljuje donošenje mnogih opštih akata kako u federaciji tako i u republikama i pokrajinama. Prema tome, javlja se čitava skala mnogih državnih i vandžavnih tela koja imaju pravo i obavezu donošenja opštih akata. Dakle, pravo donošenja akata nije dano tim organima i telima samo radi njihove slobode već i radi razvoja sistema kao celine. To je i pravo i dužnost! Odnosi između svih tih subjekata zasnivaju se na određenim pravima i dužnostima a ne administrativnoj i centralističkoj potcinjenosti. Međutim, takva autonomija, s jedne, i nužnost povezivanja i celine, s druge strane, zahtevaju određena paravila i principe u međusobnim odnosima kako tih subjekata tako i njihovih opštih akata. Isto tako, pored tih pravila i principa, potreban je i određeni mehanizam sredstava (molba, žalba, tužba, postupak itd.) radi ostvarivanja tog odnosa.

2. Najvažniji odnosi u aktima su odnosi između akata državnih organa i akata drugih subjekata. To se naročito javlja u samoupravnom sistemu s obzirom da u njemu postoji veliki broj subjekata sa pravom donošenja akta. To se manifestuje kako u pravima tako i u vanpravnim normama. Država, preko svojih organa stvara pravne akte i time reguliše odnose u društву. Država određuje koje će odnose regulisati pravom i to putem svojih organa. To su po pravilu bitni, osnovni odnosi u državi kojima se neposredno ili posredno obezbeđuje položaj vladajuće klase, određuje i obezbeđuje način proizvodnje koji je u interesu vladajuće klase, ali i sve druge delatnosti koje služe tom načinu proizvodnje i cilju određenog političkog sistema. Država pravom reguliše ono što smatra potrebnim a ostavlja određene odnose za druge subjekte daje im pravo da oni svojim normama i aktima regulišu. Tako se pored državnih organa javljaju i drugi subjekti sa pravom regulisanja izvesnih društvenih odnosa. Međutim, koji će to subjekti biti i koje će odnose regulisati zavisi od države vladajuće klase. Ona će to određivati polazeci od svojih interesa društveno-ekonomskog i politickog sistema a u krajnjoj liniji sve zavisno od cilja koji ima kao određujuća klasa u društву. Prema tome, zavisno u osnovi od klase i njene države može se očekivati da pored državnih organa i drugi subjekti imaju pravo donositi norme

i akte. Ovo naročito je važno za donošenje akata od strane društvenih kolektiviteta a ne pojedinaca. U svakoj državi javljaju se pojedinci sa pravom donošenja izvesnih normi. Tako privatni subjekti, svaki čovek sklapa ugovore i stvara druge pravne i vanpravne akte i norme. Međutim, bitno je da država prepusti donošenje pravnih normi vanpravnim telima, raznim organizacijama i zajednicama. To se teže desava jer država u interesu vladajuće klase teži da pravom osigura i ovekoveči položaj klase i svoju moć. Tek u diktaturi proletarijata i samoupravnem socijalističkom društvu kao posebnom obliku te diktature može se očekivati da pored državnih organa mnogi samoupravni subjekti imaju pravo da donose ne samo svoje vanpravne, već i pravne norme i akte. U ovom sistemu država nema cilj svog ovekovećenja a vladajuća radnička klasa ne pojavljuje se kao eksplotatorska i večita klasa, sila i država. Naprotiv, država počinje da odumire, vladajuća klasa se sve više gubi, postaje čitav narod, dolazi do odumiranja i prava kako u pogledu normi i akata koje donose državni organi tako i u pogledu prenošenja prava na samoupravne subjekte (organizacije udruženog rada i druge), da oni mogu donositi pravne i druge norme i akte.

Ovakav proces stvaranja pravnih i vanpravnih normi i akata u samoupravnoj socijalističkoj državi otvara i poseban problem odnosa tih akata i normi. Donošenje velikog broja raznovrsnih akata od raznih subjekata dovodi do vrlo velikog broja akata, s jedne, ali i potrebe povezivanja i zavisnosti svih akata i normi s druge strane. Nužno je ostvariti jedinstvo i celinu poretku kako u pravnom tako i u vanpravnim normama i aktima. Izgradivanje socijalističke samoupravne države i društva, pored sve raznovrsnosti i složenosti, izražavanja specifičnosti i njihovog regulisanja aktima, traži i nužno povezivanje svih akata i normi radi mogućnosti ostvarivanja ciljeva i zadataka države i društva. Bez jedinstva i celine nemoguće je ostvariti samoupravni socijalizam. U tome akti i norme kao osnovna sredstva regulisanja odnosa i ostvarivanja tog jedinstva predstavljaju vrlo važnu oblast.

Kao vandžavna tela pojavljuju se mnogi samoupravni subjekti. Oni su vrlo brojni i raznovrsni. Obavljaju vrlo različite poslove i sve više su odvojeni od državnih organa, ali i u određenoj povezanosti s njima. U procesu deetatizacije i decentralizacije, počev od 1950. g. kada je nastalo predavanje fabrike radnicima, stvaranje društvene svojine i radnickog samoupravljanja, organizacije udruženog rada i drugi subjekti sve više dobijaju poslove koji su nekada bili isključivo u nadležnosti državnih organa. Tako se u tom procesu prenose i prava na donošenje akata. Danas mnogobrojne i raznovrsne organizacije udruženog rada i drugi samoupravni subjekti imaju isti položaj u društveno-ekonomskom i političkom sistemu i pravo na donošenje mnogih, kako opštih tako i pojedinačnih akata. To nisu samo norme unutrašnjih i vanpravnih odnosa organizacije, nego i pravne norme u kojima se regulišu mnogi odnosi koje je nekada država određivala (planiranje, programiranje, raspodela dohotka, vršenje prava, rešavanje o pravima i obavezama stranaka itd.). Tako se organizacije udruženog rada i drugi samoupravni subjekti pojavljuju kao stvaraoci pravnih i vanpravnih normi i akata ali ne savim odvojeni i nezavisni od

celokupnog sistema, već tesno povezani sa državnim organima, u odnosu međusobnih prava i baveza.

3 U sagledavaju odnosa akata državnih organa i društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma pravilo je da su akti državnih organa važniji, da oni imaju jaču snagu, te da društveni dogovori i samoupravni sporazumi moraju biti saglasni, neprotivrečni ovim aktima. Ovo opšte i početno pravilo je neminovna posledica jedinstva i celine društvene, državne i pravne organizacije kao i celokupnog društveno-ekonomskog i političkog sistema. Međutim, sagledavanje ovog odnosa akata zahteva dalju analizu i produbljivanje.

Državni organi donose mnogobrojne i vrlo raznovrsne akte regulišući razne odnose. Ti akti se mogu odnositi direktno na materiju koja treba da se reguliše društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima a mogu i posredno, da regulišu odredene odnose koji se dalje mogu regulisati društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima. Aktom državnog organa može se u principu regulisati materija koja se dalje razvija, skoro izvorno, u društvenom dogovoru i samoupravnom sporazumu. Tako se u ustavnim normama daju principi koji se dalje razrađuju i regulišu u društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima.

Na odnose između akata državnih organa i društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma utiče i sam karakter, predmet, kao i место i uloga društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma. U tome se mora voditi racuna i o razlici između društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma. Društveni dogovori su širi akti. Njima se regulišu vrlo široki odnosi društveno-ekonomski i drugi od šireg zajedničkog interesa za učesnike dogovora ili od opštег društvenog interesa. To već ukazuje da se odnos društvenih dogovora ne pojavljuje sa svim aktima državnih organa, nego sa najvažnijim opštim aktom, pravilu ustavom i zakonom. Isto tako je i sa samoupravnim sporazumom, mada je on nešto uži akt od društvenog dogovora. I kod samoupravnog sporazuma javlja se po pravilu odnos sa ustavom i zakonom. Međutim, samoupravni sporazumom mogu se regulisati samo odnosi unutar organizacije udruženog rada, da to bude akt same organizacije udruženog rada. Prema odredbi člana 227 i 228 Ustava SR Srbije opšti akti organizacija udruženog rada moraju biti u saglasnosti sa ovim ustavom kao i sa republičkim zakonom i drugim republičkim propisom. Prema tome, postavlja se saglasnost ne samo sa ustavom i zakonom, već i sa drugim opštim aktima državnih organa. Ovome treba dodati da se izvesna materija i izvesni odnosi posebnih organizacija udruženog rada (organizacije koje obavljaju delatnosti ili poslove od posebnog društvenog interesa), regulišu i odlukom skupštine društveno-političke zajednice (skupštine opštine), što stvara i odnos, odnosno saglasnost samoupravnih sporazuma i sa ovim aktima.

Ovakvi odnosi između akata nameću potrebu takvog regulisanja odnosa u opštim aktima državnih organa da se stvore mogućnosti samoupravnog regulisanja odnosa društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima. U ustavu i drugim opštim aktima državnih organa materiju treba regulisati više principijelno, da bi se potom

moglo što više materija samostalno i samoupravno regulisati društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima. Metod regulisanja odnosa u aktima državnih organa je vrlo važan za dalji razvoj samoupravnih opštih akata i celokupnog samoupravljanja. Samim načinom regulisanja materije treba stvoriti što veću mogućnost za samoupravnu normativnu delatnost. Takav način odnosa između akata državnih organa i društvenih dogovora i samupravnih sporazuma stvorice mogućnosti razvoja samoupravnih odnosa i samoupravnih opštih akata, ali i očuvanje i razvoj jedinstva sistema, njegovog usmeravanja i kontrolisanja. Društveni dogovori i samoupravni sporazumi ne mogu biti nesaglasni normama državnih organa, ali ni norme državnih organa ne mogu tako regulisati odnose da ne ostave dovoljno prostora i mogućnosti za regulisanje materije u društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima. Osnovni cilj i svrha društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma je da radnici i radni ljudi samoupravno ureduju međusobne odnose, da uskladuju interesе i uređuju odnose od šireg društvenog značaja. To se mora ostvariti naročito kroz odnose između akata državnih organa i društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma. Od tog odnosa, mada to nije jedini elemenat, zavisi umnogome razvoj društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma kao posebne vrste akata u našem pravu i celokupnom društveno-ekonomskom i političkom sistemu.

V. Pravno-tehnička obrada društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma

Poseban karakter društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma nameće i pitanje tehničke obrade ovih akata. Društveni dogovori i samoupravni sporazumi pojavljuju se i sve više razvijaju kao samoupravni i vanpravni akti, a s drugе strane još uvek sadrže i pravne norme i povezuju se sa celokupnim pravnim sistemom, sa drugim aktima državnih organa. To sve utiče na obradu društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma. Kao akti dalje razrade pravnog sistema, akata državnih organa, društveni dogovori i samoupravni sporazumi slede i tehničku obradu ovih akata. Po tome društveni dogovori i samoupravni sporazumi naliče na akte državnih organa. To se naročito manifestuje kada akti sadrže pravne norme.

Međutim, kako su društveni dogovori i samoupravni sporazumi akti samoupravnog dogovaranja i sporazumevanja, akti usaglašavanja potreba i interesa radnika i drugih radnih ljudi, to se tehnička obrada ovih akata sve više pojavljuje kao neophodna potreba usaglašavanja karaktera akata i cilju koji treba da se ostvari ovim aktima u celokupnom sistemu. Ovi akti se sve više donose i u plebicitarnom opredeljenju radnika za odredena rešenja, te norme moraju biti tako terminološki i tehnički obrađene da verno, lako i jasno izraze doneta rešenja. Doduše, teško je zamisliti obradu akata bez izvesnih podvajanja, članova i drugih tehničkih rešenja, ali u okviru toga moguće su izvesne sistematizacije, upotrebe tehnologije i ostalog, što bi akt učinilo dostupnim i lako primenljivim.

Nova obrada ovih akata se sve više nameće i s obzirom na težnju da ti akti budu više vanpravni nego pravni. Kod pravnih akata uvek postoji izvesna odredena i dosta ustaljena tehnika i na određeni način vezuje sve pravne norme i akte bez obzira ko ih donosi, pa prema tome i društvene dogovore i samoupravne sporazume. Međutim, kod vanpravnih normi postoji veća sloboda i neukalupljenost, te mogućnosti da se društvenim dogovorom i samoupravnim sporazumom odnosi slobodnije regulišu. Dalja razrada ovih akata, kao i celog sistema, učinice da se akti i norme sve bolje regulišu i sve više odgovore svom karakteru i ulozi koju imaju. Naravno, ovo zavisi i od drugih uslova i okolnosti, kao sposobnosti kadrova za obradu akata, razvoja svesti, kulture, kao i uslova sredine u kojoj se stvaraju akti itd. Osnovno je, da društveni dogovori i samoupravni sporazumi, iako prate ceo pravni sistem, ipak moraju najviše da se razvijaju u pravcu vanpravnih normi i akata, da moraju biti najbliži radnicima i drugim radnim ljudima i u pravom smislu samoupravni akti. Čak i njihove pravne norme moraju biti bliže i podesnije radnicima nego što su to norme pravnih akata državnih organa.

VI Funkcije, uloga društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma

1. Društveni dogovor i samoupravni sporazum predstavljaju dva nova elementa samoupravnog rešavanja najvažnijih pitanja ispred svih ostalih načina i akata u samoupravnom odlučivanju. U tome društveno dogovaranje i društveni dogovor imaju posebnu ulogu, značaj i funkciju. Dok samoupravnim sporazumom radnici u svojim organizacijama i zajednicama a u okviru svojih samoupravnih prava rešavaju odnose, dotle društvenim dogovorom samoupravni kolektivni subjekti, organizacije udruženog rada, druge organizacije, zajednice i državni organi, obezbeđuju i uskladjuju samoupravno uređivanje društveno-ekonomskih i drugih odnosa od šireg zajedničkog interesa za učesnike ili od opsteg društvenog interesa. Tako se društveno dogovaranje i društveni dogovor javljaju kao širi i viši način samoupravnog odlučivanja. To ne znači neku strogu, hijerarhijsku podređenost između samoupravnog sporazumevanja i sporazuma kao i drugih samoupravnih akata s jedne, i društvenog dogovaranja i dogovora, s druge strane. Baš karakter jednog i drugog rešavanja i akata ukazuje na usku njihovu povezanost. Celokupno odlučivanje, naročito samoupravno, mora početi od radnog čoveka i njegovih osnovnih oblika udruženog rada, što je Ustavom i drugim političkim dokumentima kao i marksističkom naukom pokazano. Prema tome, društveno dogovaranje i dogovor ne stoje iznad, već proističu iz celokupnog takvog koncepta mesta i uloge radnog čoveka i osnovnih oblika udruženog rada. Međutim, sami udruženi rad se povezuje, udružuju, stvaraju se veće organizacije i zajednice. Pored posebnih interesa mnoštva osnovnih organizacija stvaraju se zajedničke potrebe, interesi, kao što postoji i opšti društveni interes. Društveni dogovor i dogovaranje u tome imaju ulogu obezbeđivanja i uskladivanja najvažnijih odnosa, tog šireg zajedničkog interesa samoupravnih subjekata u dogo-

voru kao i odnosa od opšteg društvenog interesa. Sa tog aspekta društveni dogvor ima posebnu funkciju, mesto i ulogu u odnosu na sve samoupravne akte i samoupravno rešavanje odnosa i u tome mora postojati određeni odnos zavisnosti drugih samoupravnih akata prema društvenom dogovoru. Društveni dogovor se javlja kao viši akt i drugi samoupravni opšti akti moraju biti sa društvenim dogovorom u hijerarhijskom odnosu. Moramo se poslužiti terminom hijerarhije. Hijerarhija je neminovna za skladnost i jedinstvenost sistema i u ovim aktima

Ovakav položaj društvenog dogovora kao i samog dogovaranja je od značaja za ceo sistem samoupravljanja odnosa sa državnim organima i njihovim opštim aktima, naročito zakonom. Prolazeći od toga da je samoupravljanje sveukupni odnos društveno-ekonomski i politički, da su radni čovek i udruženi rad polazna osnova svih odnosa u društvu i da se na njima bazira i celo državna struktura, da preko delegatskog sistema radni ljudi treba da budu nosioci vlasti i da se tim putem sama vlast podruštavljuje i postaje samoupravna, — to društveno dogovaranje i društveni dogovor postaju jedan od vrlo važnih elemenata razvoja samoupravljanja i jedan od vrlo važnih akata ne samo u odnosu na samoupravne, već i u odnosu na najvažnije akte državnih organa, akte preko kojih državni organi regulisu društveno-ekonomске i druge odnose od sireg zajedničkog interesa samoupravnih subjekata ili od opšteg društvenog interesa.

Samoupravno sporazumevanje i samoupravni sporazum su način regulisanja odnosa i akata samih radnika i drugih radnih ljudi. To je akt samih radnika organizacije udruženog rada ili njih i radnih ljudi drugih samoupravnih organizacija i zajednica. Predmet sporazuma su uži samoupravni odnosi, nego što je to kod društvenih dogovora. Međutim, i pored razlike ima mnogo zajedničkog u društvenom dogovoru i samoupravnom sporazumu. To su opšti akti koji se donose u dogovaranju i sporazumevanju ravnopravnih subjekata. Ovim aktima se vrši usaglašavanje interesa samoupravnih subjekata i ovi akti treba sve više da budu vanpravni akti.

Društveni dogovori i samoupravni sporazumi čine posebnu vrstu samoupravnih akata po mnogim elementima koji ih vezuju a naročito po funkciji, mjestu i ulozi koje imaju u našem sistemu. Društveni dogovori i samoupravni sporazumi se pojavljuju kao nova vrsta samoupravnih opštih akata koji zamjenjuju akte državnih organa u rešavanju mnogih vrlo važnih samoupravnih odnosa. Dobijajući i vanpravni karakter u tome, društveni dogovori i samoupravni sporazumi vrše i proces odumiranja prava. »Oblici društvenog dogovaranja i samoupravljanja kao sredstvo demokratskih odnosa i metod spровođenja demokratski utvrđene politike moraju zamjenjivati oblike društveno-administrativne prinude. Država s tendencijom odumiranja tako postaje istinski sredstvo diktature proleterijata, tj. samoupravno organizovanje radničke klase. Ona služi zaštiti i ostvarivanju radničko-klasnih interesa i potreba u okvirima celine društvenih odnosa. Država će se potvrditi i društveno opravdati kao sredstvo diktature proleterijata samo ako doprinosi razvoju samoupravnih proizvodnih i

društvenih odnosa, ostvarivanju neposrednih interesa radničke klase, njenoj društvenoj afirmaciji, samooslobodenju.⁴⁾

U razvoju političkog sistema i stvaranja vanpravnih normi društveno dogovarjanje i samoupravno sporazumevanje postaju jedan od osnovnih instrumenata samoupravnog uređivanja društvenih odnosa u udruženom radu i drugim oblicima društvenog života i njihovog međusobnog povezivanja. Time se razrešavaju i protivrečni interes po pojedinim delova udruženog rada, samoupravnih i društveno-političkih zajednica, prevazilaženje posredovanja državnog i administrativnog regulisanja društvenih odnosa. U ostvarenju tog cilja samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje treba da budu sve više korišćeni načini rešavanja odnosa radnih ljudi kako bi oni i imali presudan uticaj na rešavanje tih odnosa. Putem samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora treba stvarati socijalistički karakter i progresivnu sadržinu rešenja, omogućiti da se u postupku domošenja i u zaključivanju samoupravnog sporazuma i društvenog dogovora ostvari neposredni uticaj radnih ljudi a onemoguće tendencije da samoupravni sporazum i društveni dogovor bude iskorisćen za apsolutizovanje uzih grupnih i regionalnih interesa na štetu klasnih interesa radnika, onemogućiti da se samoupravni sporazum i društveni dogovor iskoristi za povoljniji položaj pojedinih organizacija udruženog rada ili drugih organizacija i zajednica nezavisno od rezultata rada i da se u ime »viših« ciljeva i interesa nameću tehnobirokratska i centralistička rešenja.

Značaj i važnost društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumevanja istaknuti su i političkim dokumentima. U Rezoluciji Desetog kongresa o brobi za dalju izgradnju socijalističkog samoupravljanja i zadacima Saveza komunista Jugoslavije ističe se da je u daljem razvoju političkog sistema samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje »jedan od osnovnih instrumenata samoupravnog uređivanja društvenih odnosa u udruženom radu i drugim oblastima društvenog života i njihovog međusobnog povezivanja. Tim putem se neposredno rezrešavaju i protivrečni interes pojedinih delova udruženog rada, samoupravnih i društveno-političkih zajednica, prevazilaženjem posredovanja države i administrativnog regulisanja društvenih odnosa.⁵⁾ Potrebno je, kako se dalje ističe u Rezoluciji, »da radni ljudi u udruženom radu budu neposredni nosioci samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja i da oni ostvaruju presudan uticaj na rešenja koja se tim putem utvrđuju i na njihovo dosledno realizovanje.⁶⁾

2. Da bi se ostvarila ovakva uloga društvenog dogovora i samoupravnog sporazuma potrebno je stvoriti mnoge uslove, mogućnosti, obezbediti sredstva realizacije principa društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumevanja, zaključivanja društvenog dogovora i sporazuma a naročito njihovo izvršenje. Ustav je svojim normama odredio da se samim dogovorom i sporazumom utvrđuju mere za nje-

⁴⁾ Platforma za pripremu stavova i odluka Desetog kongresa SKJ, Komunist, br. 848/73. str. 51.

⁵⁾ Pomenuta Rezolucija, »Komunist«, od 3. 6. 1974. g. str. 16.

⁶⁾ Isto.

govo sproveđenje i materijalna i društvena dugovornost učesnika. Isto tako da se samim dugovorom i sporazumom može predvideti arbitraža i drugi načini rešavanja sporova koji nastanu u sproveđenju dogovora.) Ovakav uopšteni, okvirni način regulisanja obezbeđenja izvršenja dogovora i sporazuma odgovara samoupravnom uređivanju odnosa. Naime, sami samoupravni subjekti treba da se dogovore o merama i drugim sredstvima koja su najpodsećnija za samoupravno regulisanje i obezbeđenje izvršenja društvenog dogovora i sporazuma. U tome igra ulogu i sam predmet dogovora i sporazuma. Određene mere zavisile i od samog predmeta dogovora. Međutim, i pored svih prednosti ovakvog regulisanja potrebne slobode u razvijanju samoupravnih odnosa koja omogućuje taj proces, ipak je za određenu jedinstvenost sistema i skladnost potreban izvestan stepen određenosti mera i načina daljeg opšteg regulisanja, razvoja ovih ustavnih normi, da postoje izvesne bliže određenosti u merama i odgovornosti. To bi olakšalo društveno dogovaranje i sporazumevanje, obezbeđenje izvršenja dogovora i sporazuma, omogućilo da učesnici u dogovoru i sporazumu određuju konkretnе mere i odgovornosti s obzirom na prirodu i predmet itd. U pogledu rešavanja sporova, odnosno arbitraže ili drugog organa, propisi koji će se doneti o sudovima, naročito samoupravnim, regulisace ovu materiju. Osnovno je da sporove iz društvenog dogovora i sporazuma rešavaju samoupravni sudovi, sto proizilazi iz celokupnog karaktera i prirode društvenog dogovaranja i sporazumevanja kao i već u Ustavu naznačenog organa — arbitraže. Regulisanjem materije o sudovima ta će oblast dobiti potrebnu razradu i omogućiti lakše regulisanje, opredeljenje učesnika u dogovoru za određeni način rešavanja sporova, imajući u obzir određenu vrstu dogovora i sporazuma, njihov predmet i prirodu.

(Da bi se razvilo društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje i ostvarila njihova funkcija nije potrebno samo obezbediti mere za njihovo sproveđenje, odgovornost i način rešavanja sporova, već stvoriti mogućnosti za dogovaranje i sporazumevanje. Zbog toga nužno je razvijati samoupravne društveno-ekonomiske odnose, afirmisati ulogu radnog čoveka i udruženi rad. Ustav je dao osnove društveno-ekonomskog i politickog sistema i treba maksimalno, svim sredstvima i načinima ostvarivati i razvijati ove osnove. U tome će i društveni dogovor i samoupravni sporazum naći svoje mesto i svoj razvoj. Isto tako, i društveni dogovor i samoupravni sporazum kao jedan od elemenata sistema, uticaje svojim razvojem na dalje tokove samoupravljanja, samoupravnih i drugih akata.

Kako su društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje po svojoj prirodi i obeležjima u steri društvenih samoupravnih odnosa i akcija, to je za ispunjenje njihove funkcije neminovno potrebna politička i društvena akcija. Ustav ističe da skupština društveno-politickе zajednice podsticaje društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje, ali u tome procesu, njegovom pripremanju, zaključivanju dogovora i sporazuma i njihovom realizovanju veliku ulogu moraju imati i političke i subjektivne snage. Preko društveno-političkih i drugih društvenih organizacija potrebno je stvoriti tak-

⁷⁾ Član 127 Ustava SFRJ.

vu političku, društvenu klimu, ideološku i političku svest, da društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje zaista budu jedan od osnovnih elemenata samoupravnog odlučivanja, usaglašavanja interesa i ravноправног uređivanja društveno-ekonomskih i političkih odnosa. Društvenom dogovoru i samoupravnom sporazumu data je velika uloga i ona se može ostvariti ne samo ustavnim, pravnim i ekonomskim regulisanjem, već i velikom svesnom i političkom i društvenom akcijom. U tome naročito »sindikati treba da budu konkretni nosioci procesa utvrđivanja i usklađivanja pojedinačnih i zajedničkih interesa i jedan od bitnih činjenica samoupravnog sporazumevanja i dogovaranja u našem društvu.«⁸⁾

Društvenom i političkom akcijom treba da se onemoguće štetne pojave koje mogu biti prisutne pri društvenom dogovaranju i samoupravnom sporazumevanju. Ovom akcijom se može posebno učiniti na ostvarenju principa ravnopravnosti i javnosti kao i na dobrovoljnom izvršavaju društvenog dogovora i sporazuma. U tome se naročito treba suprotstaviti tendencijama da društveni dogovor i sporazum bude iskorisćen protiv širih zajedničkih interesa za učesnike protiv opšteg drurštvenog interesa a za uže, grupne i regionalne interese, kao osnova za povoljniji položaj organizacije udruženog rada, drugih organizacija, zajednica i državnih organa. Treba se boriti i protiv svih pokušaja da se u ime »viših« ciljeva i interesa radnim ljudima nameću tehnobirokratska i centralistička rešenja.

3) Društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje najviše se odvijaju u opštini. Opština je najbliže društveno-politička zajednica u kojoj se neposredno manifestuju društveno-ekonomski i drugi društveni odnosi. Tu se prvo stvaraju zajednicki i opšti interesi i odatle razvijaju dalji viši odnosi i interesi. U opštini se najviše sučeljuju organizacije udruženog rada, druge organizacije, zajednice i državni organi. Tu se udruženi rad najviše i neposredno manifestuje. Zbog toga u opštini društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje po svojoj prirodi i karakteru najbolje se realizuju. Tu se neposrednost i javnost mogu vrlo dobro razviti. Samoupravljanje u opštini i društveno dogovaranje i sporazumevanje po svojoj prirodi i karakteru vrlo su bliski. Prema tome, razvoj samoupravljanja u opštini omogućice naročito i razvoj društvenog dogovaranja i samoupravnog sporazumevanja.

Međutim, ovakvim procesom ne treba razvijati samo opštini i da društveni dogovor i sporazum bude instrument regulisanja samo odnosa u opštini, već da se tim neposrednim i samoupravnim odnosima omogući društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje u svim oblastima društvenog života i zahvatanjem širih društveno-političkih zajednica i odnosa.

⁸⁾ Rezolucija o aktuelnim idejno-političkim zadacima Saveza komunista Jugoslavije u ostvarivanju Ustava SFRJ, »Komunist« str. 35, 1974. g.

LES ACCORDS SOCIAUX ET LES CONVENTIONS AUTOGESTIONNAIRES — NOUVELLE SORTE D'ACTES DANS NOTRE DROIT

R e s u m é

Les accords sociaux et les conventions autogestionnaires apparaissent comme une nouvelle sorte d'actes dans notre système. Ils ont pris naissance avec le développement de l'autogestion, surtout après les amendements constitutionnels de 1971 et la nouvelle Constitution de 1974. Quoique d'après certains éléments ces actes constituent une sorte spéciale, néanmoins il y a assez de différences entre eux. Ainsi, différent surtout d'après les sujets, l'objet ainsi que sous le rapport des actes des organes d'Etat, tandis qu'ils ont en commun la nature, la fonction, la place et le rôle. Dans l'accord social les participants à l'accord et à la conclusion des actes sont nombreux et plus variés, à partir des organisations de travail associé jusqu'aux organes d'Etat et les organisations socio-politiques. L'objet des accords sont les rapports socio-économiques et les autres rapports d'un plus large intérêt commun pour les participants à l'accord ou d'un intérêt social général. Dans les conventions autogestionnaires les participants sont les ouvriers et les autres travailleurs. L'objet des conventions sont les rapports de caractère plus restreint. Ce sont les rapports au sein de l'organisation de travail associé ou les rapports entre l'organisation de travail associé et la communauté locale ou une autre organisation autogestionnaire. Par la convention autogestionnaire sont réglés les rapports mutuels dans le travail associé, les organisations de travail et d'autres organisations sont instituées, les moyens et le travail sont associés de même les autres rapports sont réglés qui sont d'un intérêt commun pour les ouvriers et les autres travailleurs. Ainsi les accords sociaux se présentent comme actes d'une plus grande importance. Ils exercent même de l'influence sur les conventions autogestionnaires. Elles doivent être en concordance avec les accords sociaux. Une telle différence influe aussi sur les rapports des accords sociaux et des conventions autogestionnaires avec les actes des organes d'Etat. Les accords sociaux sont plus liés, ils doivent être en concordance avec la constitution et la loi, tandis que certaines conventions autogestionnaires de même avec d'autres prescriptions et les décisions de l'assemblée de la commune (quand les organisations qui exercent les activités ou les affaires d'un intérêt social particulier sont en question). Cependant, pour le rapport entre les actes des organes d'Etat et des accords sociaux et des conventions autogestionnaires le procédé de règlement de la matière est d'une grande importance. En effet, par les actes des organes d'Etat la matière doit être réglée de telle façon qu'on laisse assez de place pour l'élaboration détaillée dans les accords sociaux et les conventions autogestionnaires. Ce n'est qu'ainsi que ces actes peuvent se développer comme autogestionnaires, en tant qu'actes par lesquels les ouvriers et les autres travailleurs peuvent régler leurs rapports mutuels, harmoniser les intérêts et organiser les rapports d'un plus large intérêt social.

Ce qui caractérise en particulier les accords sociaux et les conventions autogestionnaires en tant que sorte spéciale d'actes par rapport aux autres est leur nature et la fonction, la place et le rôle qu'ils ont dans tout le système. Ce sont des actes autogestionnaires, actes qui sont adoptés et conclus par les sujets autogestionnaires (les organisations et les communautés, les ouvriers et les travailleurs). Ces actes sont l'expression de l'harmonisation des intérêts et des besoins des sujets pareils et égaux en droits. C'est la collectivité autogestionnaire et d'intérêts. Ainsi ces actes diffèrent surtout des actes généraux des organes sociaux. Les accords sociaux et les conventions autogestionnaires doivent contenir de plus en plus des normes extrajudiciaires. Ce caractère des normes est estimé par l'analyse des actes et ses normes. La tendance du développement doit être dirigée vers le développement des accords sociaux et des conventions autogestionnaires en tant qu'actes généraux autogestionnaires, tant au sens formel qu'au sens matériel. A cela doit répondre et contribuer l'élaboration technique des actes. Le développement de plus en plus large de l'autogestion fait ressortir l'importance particulière et le rôle des accords sociaux et des conventions autogestionnaires dans le sens de la formation des actes extrajudiciaires autogestionnaires, actes par lesquels les ouvriers mêmes et les autres travailleurs régleront en toute autonomie non seulement les rapports mutuels, mais aussi les rapports qui rentrent dans la sphère de leur intérêt commun plus ample ou qui sont d'un intérêt social général.